

Κέρος**Νέα αρχαιολογικά ευρήματα**

Το νησί της Κέρου, που βρίσκεται στις Κυκλάδες νότια της Νάξου, ήταν γνωστό μέχρι πρόσφατα για τα μοναδικά τελετουργικά δρώμενα που λάμβαναν χώρα εκεί πριν από 4.500 χρόνια, με κύριο χαρακτηριστικό την εναπόθεση σπασμέ-νων μαρμάρινων ειδωλίων. Στο δυτικότερο ακρωτήριο της Κέρου (που πλέον αποτελεί ένα μικρό νησάκι λόγω της ανόδου της στάθμης της θάλασσας), ακριβώς δίπλα από το προϊστορικό ιερό, βρίσκεται ο προϊστορικός οικισμός του Δασκαλιού. Εκεί, οι νέες ανασκαφές φέρνουν στο φως πλήθος επιβλητικών και πυκνά δομημένων κατασκευών, πολύ πιο εντυπωσιακών από ό,τι πιστεύαμε μέχρι σήμερα, αποδεικνύοντας πως πρόκειται για μια από τις πιο σημαντικές θέσεις στο Αιγαίο της πρώιμης Εποχής του Χαλκού (3η χιλιετία π.Χ.). Τα νέα ευρήματα δείχνουν ότι το Δασκαλιό καλυπτόταν σχεδόν εξ ολοκλήρου με μοναδικά μνημειακά οικοδομήματα, κτισμένα με πέτρα φερμένη από τη Νάξο, παρά την απόσταση των περίπου 10 χιλιομέτρων που χωρίζει τα δύο νησιά.

Ο καθηγητής Colin Renfrew του Πανεπιστημίου του Cambridge, συνδιευθυντής της ανασκαφής, υποστηρίζει ότι το ακρωτήριο, με τη στενή δίοδο που το ένωνε με την Κέρο, απέκτησε κεντρικό

Ο καθηγητής Colin Renfrew στην κορφή του Δασκαλιού (φωτ.: Βρετανική Σχολή Αθηνών).

ρόλο καθώς αποτελούσε το καλύτερο φυσικό λιμάνι του νησιού, έχοντας εξαιρετική θέα στο βόρειο, νότιο και το δυτικό Αιγαίο.

Το Δασκαλιό έχει φυσικό πυραμιδοειδές σχήμα που οι εξειδικευμένοι τεχνίτες της εποχής ανέδειξαν ακόμα περισσότερο κατασκευάζοντας επάλληλες σειρές από ογκώδεις αναλημματικούς τοίχους,

Η ανασκαφή στην κορφή του Δασκαλιού (φωτ.: Βρετανική Σχολή Αθηνών).

κάνοντάς το να μοιάζει με βαθμιδωτή πυραμίδα. Στις επίπεδες αναβαθμίδες που σχηματίζονταν ανάμεσα στους τοίχους, οι κτίστες χρησιμοποίησαν τη ναξιώτικη πέτρα για να δημιουργήσουν εντυπωσιακές, λαμπρές κατασκευές.

Η ερευνητική ομάδα, με επικεφαλής αρχαιολόγους από το Πανεπιστήμιο του Cambridge, την Εφορεία Κυκλάδων και το Ινστιτούτο Κύπρου, υπολογίζει ότι εισήχθησαν περισσότεροι από 1.000 τόνοι πέτρας. Το νησί ήταν κτισμένο από άκρη σε άκρη, δίνοντας την εντύπωση ενός ενιαίου μεγαλειώδους μνημείου που αναδύεται από τη θάλασσα. Το οικιστικό αυτό συγκρότημα είναι έως σήμερα το μεγαλύτερο γνωστό στις Κυκλάδες την εποχή εκείνη. Σκάβοντας μια εντυπωσιακή κλίμακα που ήρθε στο φως στα κατώτερα αναλήμματα, οι αρχαιολόγοι διαπίστωσαν την προηγμένη τεχνολογία και κατασκευαστική δεινότητα αυτού του πολιτισμού, 1.000 ολόκληρα χρόνια πριν από τα

φημισμένα ανάκτορα των Μυκηναίων. Κάτω από τα σκαλιά και ανάμεσα στους τοίχους ανακάλυψαν ένα εξελιγμένο σύστημα αποστραγγιστικών αγωγών, που υποδηλώνει μια πολλαπλώς λειτουργική αρχιτεκτονική, προσεκτικά σχεδιασμένη εκ των προτέρων. Οι αναλύσεις που γίνονται σε υλικό από το εσωτερικό των αγωγών θα δείξουν εάν αυτοί ήταν αποχετευτικοί ή εξυπηρετούσαν τη μεταφορά καθαρού νερού.

Πώς εξηγείται ένα τόσο σύνθετο κατασκευαστικό πρόγραμμα στη συγκεκριμένη θέση; Τα τελετουργικά δρώμενα που πραγματοποιούνταν στο γειτονικό ιερό μαρτυρούν πως ήδη η θέση είχε ιδιαίτερη σημασία για τους Κυκλαδίτες. Μια άλλη πτυχή της ανάπτυξης του Δασκαλιού εντοπίζεται στη χρήση νέων γεωργικών πρακτικών, για την καλλιέργεια της ελιάς και του σταφυλιού.

Το χώμα της ανασκαφής εξετάζεται εξονυχιστικά καθώς μικροσκοπικά στοιχεία, όπως καμένιοι

Μέλη της ανασκαφικής ομάδας εν ώρα εργασίας (φωτ.: Βρετανική Σχολή Αθηνών).

*Ο καθηγητής Colin Renfrew συζητά
τα ευρήματα της τομής F
με την ανασκαφέα Amira Kanwal
(φωτ.: Βρετανική Σχολή Αθηνών).*

σπόροι, φυτόλιθοι (ανόργανα φυτικά κατάλοιπα με σύσταση πυριτίου), καμένο ξύλο, οστά ζώων και ψαριών, δίνουν πλούσιες πληροφορίες. Η ανάλυση λιπιδίων και αμύλου σε κεραμικά αγγεία και λίθινα εργαλεία δίνει επίσης στοιχεία για την παραγωγή και την κατανάλωση τροφίμων. Τα απανθρακωμένα φυτικά κατάλοιπα προέρχονται κυρίως από όσπρια και καρπούς, όπως το σταφύλι, οι ελιές, τα σύκα και τα αμύγδαλα, αλλά και δημητριακά, όπως το δίκοκκο σιτάρι και το κριθάρι. Από τα στοιχεία αυτά επισημαίνεται ότι η Κέρος δεν ήταν αυτοσυντηρούμενη, δηλαδή μεγάλο μέρος των τροφίμων εισαγόταν από αλλού και βάσει αυτών των νέων στοιχείων, πρέπει να αναθεωρηθούν οι γνώσεις μας για τα δίκτυα ανταλλαγών της εποχής του Χαλκού, προκειμένου να συμπεριλάβουμε σ' αυτά και την ανταλλαγή τροφίμων.

Η μεταλλουργία, η πιο σημαντική τεχνολογία της 3ης χιλιετίας π.Χ., έπαιξε επίσης σημαντικό ρόλο. Οι κάτοικοι του Δασκαλιού ήταν έμπειροι μεταλ-

Πίθοι εγκιβωτισμένοι στο δάπεδο για αποθήκευση λαδιού ή σιτηρών (φωτ.: Βρετανική Σχολή Αθηνών).

Λιθινή μήτρα για την κατασκευή χάλκινης αιχμής δόρατος, όπως ανακαλύφθηκε (φωτ.: Βρετανική Σχολή Αθηνών).

λουργοί, όπως δείχνουν σαφείς ενδείξεις που εντοπίζονται παντού στη θέση. Κοιτάσματα χαλκού δεν υπάρχουν στην Κέρο, οπότε είναι βέβαιο πως όλες οι πρώτες ύλες εισάγονταν από αλλού (από άλλα νησιά του Αιγαίου όπως η Σέριφος ή η Κύθνος, ή από την ηπειρωτική Ελλάδα).

Η εκκαμίνευση μετάλλου από τα εισηγμένα μεταλλεύματα γινόταν βόρεια ακριβώς του ιερού, εκεί όπου οι άνεμοι ήταν ισχυρότεροι, ώστε να μπορούν να επιτευχθούν οι πολύ υψηλές θερμοκρασίες που απαιτούνται για τη διαδικασία αυτή. Δραστηριότητες όπως η τήξη των μετάλλων και η χύτευση αντικειμένων ήταν πολύ συνηθισμένες μέσα στα κτήρια του Δασκαλιού. Οι νέες ανασκαφές έφεραν στο φως δύο εργαστήρια μεταλλοτεχνίας, με χαρακτηριστικά κατάλοιπα κατεργασίας καθώς και συναφή αντικείμενα. Σε ένα από αυτά τα δωμάτια βρέθηκαν ένας μολύβδινος πέλεκυς, μια μήτρα για την κατασκευή χάλκινων μαχαιριών, καθώς και δεκάδες κεραμικά θραύσματα καλυμμένα με υπολείμματα χαλκού (όπως τυγères, τα κεραμικά άκρα φυσερών που χρησιμοποιούνται για να διοχετεύουν αέρα στη φωτιά και να αυξάνεται η θερμοκρασία). Σε ένα άλλο δωμάτιο,

που εντοπίστηκε στο τέλος της φετινής ανασκαφικής περιόδου, βρέθηκε το ανώτερο τμήμα ενός άθικτου πήλινου φούρνου, ο οποίος υποδηλώνει έναν ακόμα χώρο μεταλλουργικής δραστηριότητας που θα ανασκαφεί πλήρως την επόμενη χρονιά.

Ο Δρ Michael Boyd από το Πανεπιστήμιο του Cambridge, συνδιευθυντής της ανασκαφής, επισημαίνει ότι σε μια εποχή όπου η τεχνολογία και η πρόσβαση σε πρώτες ύλες ήταν περιορισμένες, φαίνεται πως το Δασκαλιό αποτελούσε κέντρο μεταλλουργικής εξειδίκευσης. Και συμπληρώνει ότι ουσιαστικά, παρατηρούνται οι αρχές της αστικοποίησης: α) συγκεντρωτισμός, δηλαδή η συμμετοχή απομακρυσμένων κοινοτήτων σε δίκτυα με έδρα αυτή τη θέση, β) εντατικοποίηση της βιοτεχνίας και της γεωργικής παραγωγής, γ) επιβλητικότητα στην αρχιτεκτονική, και δ) σταδιακή υπαγωγή των τελετουργικών πτυχών του ιερού στο ευρύτερο πλαίσιο λειτουργίας της θέσης. Όλα αυτά μαρτυρούν διεργασίες κοινωνικών αλλαγών, από την παλαιότερη περίοδο όπου οι δραστηριότητες επικεντρώνονταν σε τελετουργικές πρακτικές στην Κέρο μέχρι την αυξανόμενη ισχύ του Δασκαλιού στα επόμενα χρόνια.

Στην ανασκαφή της Κέρου εφαρμόζονται πρωτοποριακές για την αιγαιακή αρχαιολογία μέθοδοι καταγραφής. Όλα τα δεδομένα καταγράφονται ψηφιακά, μέσω μιας νέας εφαρμογής για τεχνολογία iOS που ονομάζεται iDig. Για πρώτη φορά, ανασκαφικά δεδομένα και αποτελέσματα εργαστηριακής μελέτης καταγράφονται ταυτόχρονα στο ίδιο σύστημα, έτσι ώστε κάθε μέλος της ανασκαφικής ομάδας να έχει άμεση πρόσβαση σε όλες τις διαθέσιμες πληροφορίες σε πραγματικό χρόνο. Τρισδιάστατα μοντέλα των ανασκαφικών τομών δημιουργούνται σε όλα τα στάδια της έρευνας με τη χρήση φωτογραμμετρίας, ενώ στο πέρας της ανασκαφικής περιόδου ο χώρος αποτυπώνεται λεπτομερώς με σαρωτή λέιζερ από την εξειδικευμένη ομάδα του Ινστιτούτου Κύπρου.

Κατά τη διάρκεια της φετινής ανασκαφικής περιόδου, το Ινστιτούτο Κύπρου και το Πανεπιστήμιο του Cambridge συνδιοργάνωσαν για δεύτερη

φορά ένα υψηλών προδιαγραφών εκπαιδευτικό πρόγραμμα πρακτικής εξάσκησης στο πεδίο. Φοιτητές από την Ελλάδα, την Αυστραλία, τη Νέα Ζηλανδία, τις ΗΠΑ, τον Καναδά και το Ηνωμένο Βασίλειο συμμετείχαν στην ανασκαφή, αποκομίζοντας πολύτιμη εμπειρία σε σύγχρονες ανασκαφικές μεθόδους και καινοτόμες επιστημονικές τεχνικές. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα προάγει τις αρχές της αρχαιολογικής επιστήμης, χάρη στον συνδυασμό διδασκαλίας και έρευνας κατά τη διάρκεια της ανασκαφικής διαδικασίας. Οι ανασκαφές Κέρου αποτελούν ερευνητικό πρόγραμμα της Βρετανικής Σχολής Αθηνών και διεξάγονται κατόπιν άδειας του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού. Το πρόγραμμα διευθύνεται από τους Καθ. Colin Renfrew και Δρ Michael Boyd (McDonald Institute for Archaeological Research, Πανεπιστήμιο του Cambridge).

Η κλίμακα προς τη δίοδο που ένωνε το Δασκαλιό με την Κέρο (φωτ.: Βρετανική Σχολή Αθηνών).

Συντήρηση των ψηφιδωτών που βρέθηκαν στο Μετρό Θεσσαλονίκης

Το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο (ΚΑΣ), αφού ενημερώθηκε για τα τελευταία, πολύ αξιόλογα ευρήματα που είδαν πρόσφατα το φως, στο πλαίσιο των εργασιών για την κατασκευή του Μετρό Θεσσαλονίκης, αποφάσισε ομόφωνα τη συντήρηση των ψηφιδωτών και του υπόκαυστου λουτρού.

Συγκεκριμένα, τα ψηφιδωτά δάπεδα, χρονολογούμενα στον 4ο και 5ο αιώνα μ.Χ., τα οποία βρέθηκαν στη νότια είσοδο του σταθμού Αγίας Σοφίας του Μετρό Θεσσαλονίκης, κάτω από την ημικυκλική μαρμαρόστρωτη πλατεία του 6ου αιώνα, θα αποσπαστούν και θα συντηρηθούν. Επίσης θα αποσπαστεί το υπόκαυστο λουτρό, προκειμένου να αξιοποιηθεί για εκθεσιακούς λόγους, ενώ θα διερευνηθεί, σε συνεργασία με την Αττικό Μετρό, σε ποιο σημείο του σταθμού μπορεί να εκτεθούν τα καλύτερα σωζόμενα ψηφιδωτά δάπεδα.

Κάτω από την ημικυκλική πλατεία της νότιας εισόδου του σταθμού Αγίας Σοφίας (η οποία έχει αποσπαστεί προσωρινά και θα επανέλθει μετά το τέλος ανασκαφών και τη διαμόρφωση της εισόδου) ανακαλύφθηκε ένα μεγάλο συγκρότημα της ύστερης αρχαιότητας με αλληπάλληλες φάσεις, που χρονολογούνται από το α΄ ήμισυ του 4ου αιώνα ως και τον 5ο αιώνα μ.Χ. και το οποίο καταλαμ-

βάνει έκταση περίπου 315 τ.μ. Τα εντυπωσιακά ευρήματα είναι: α) τμήμα δυτικής στοάς αιθρίου, η οποία επικοινωνεί μέσω ανοιγμάτων με επιμήκη ανοικτό χώρο, β) πέντε χώροι που εκτείνονται παρατακτικά, γ) ένα πλήρες υπόκαυστο λουτρού σε πολύ καλή κατάσταση και δ) πολύ όμορφα ψηφιδωτά δάπεδα από φυσική, πολύχρωμη ψηφίδα. Κατά τόπους τα ψηφιδωτά αυτά έχουν καταστραφεί από το άνοιγμα μεγάλων οπών (για την κατασκευή βόθρων κατά την οθωμανική περίοδο), ενώ πολλοί από τους τοίχους των δωματίων έχουν ολοκληρωτικά αφαιρεθεί από την αρχαιότητα για να επαναχρησιμοποιηθεί το υλικό τους.

Ο διάκοσμος των ψηφιδωτών είναι γεωμετρικής τεχνοτροπίας· στο κεντρικό τμήμα ενός από αυτά υπάρχει παράσταση μέσα σε μέταλλο, που απεικονίζει μια γυναικεία μορφή, πιθανότατα Αφροδίτη. «Δυστυχώς, ήδη μάλλον από την αρχαιότητα, αφαιρέθηκε το κεφάλι της μορφής αυτής, που κατά πάσα πιθανότητα ήταν Αφροδίτη, καθώς φαίνεται το πρόσωπο ενός Έρωτα που είναι γαντζωμένος πάνω της, ενώ το χέρι της ακουμπάει σε ένα ανάκλιτρο, όπου ξεχωρίζει η μορφή Μέδουσας» δήλωσε η προϊσταμένη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πόλης Θεσσαλονίκης, Πολυξένη Αδάμ-Βελένη, προς τα μέλη του ΚΑΣ, τονίζοντας ότι το συγκρότημα ήταν πιθανότατα «μία μεγάλη αστική βίλα (villa

Ψηφιδωτό δάπεδο. Σταθμός Αγίας Σοφίας, Θεσσαλονίκη (φωτ.: ΥΠΠΟΑ).

Ψηφιδωτό δάπεδο. Σταθμός Αγίας Σοφίας, Θεσσαλονίκη (φωτ.: ΥΓΠΟΑ).

Ψηφιδωτό δάπεδο. Σταθμός Αγίας Σοφίας, Θεσσαλονίκη (φωτ.: ΥΓΠΟΑ).

Το υπόκαυστο λουτρού. Σταθμός Αγίας Σοφίας, Θεσσαλονίκη (φωτ.: ΥΓΠΟΑ).

urbana) στο κέντρο της πόλης», όπως υποδηλώνει και το μέγεθος του λουτρού, που αντιστοιχεί σε οικία.

«Τέτοιες οικίες υπάρχουν πολλές στη Θεσσαλονίκη αυτή την εποχή, έχουν βρεθεί τουλάχιστον άλλες 18. Το β' ήμισυ του 4ου αιώνα, μετά την ίδρυση της Κωνσταντινούπολης, εγκαθίστανται πολλοί αξιωματούχοι στην πόλη, όπου κτίζονται πάρα πολύ μεγάλα σπίτια» συμπλήρωσε η Βελένη, ενημερώνοντας παράλληλα, με αφορμή τα ευρήματα, για τις διαδοχικές αναπλάσεις που υπέστη η πόλη την ύστερη αρχαιότητα.

«Ο Γαλέριος έκανε μια ανάπλαση της πόλης. Μετά φαίνεται ότι και ο Μέγας Κωνσταντίνος έδωσε μια ώθηση στη Θεσσαλονίκη. Σας θυμίζω ότι ο Μέγας Κωνσταντίνος είχε εγκατασταθεί στο ανάκτορο που είχε χτίσει ο Γαλέριος για τέσσερα χρόνια και σκεφτόταν να μετακινήσει στη Θεσσαλονίκη, την πρωτεύουσα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Μετά πήγε στο Βυζάντιο και ίδρυσε την Κωνσταντινούπολη. Η επόμενη μεγάλη οικοδομική ανασυγκρότηση της πόλης γίνεται με τον Ιουστινιανό, κάτι που ως τώρα δεν ήταν γνωστό. Φαίνεται ότι ο Ιουστινιανός δίνει πολύ μεγάλη σημασία και στη Θεσσαλονίκη, παράλληλα με τα έργα που κάνει στην Κωνσταντινούπολη».

Τα νέα ευρήματα χωροθετούνται νότια του decumanus maximus, της περίφημης βυζαντινής λεωφόρου, ενώ ψηφιδωτά δάπεδα -η συνέχεια αυτών που βρέθηκαν- είχαν εντοπιστεί και παλαιότερα σε παρακείμενες θέσεις, όπως για παράδειγμα το 2008 κατά τις ανασκαφές για τη μετατόπιση του παντοροϊκού αγωγού. «Είδαμε και σήμερα τι επεμβάσεις έχουν γίνει αποσπασματικά όλα αυτά τα χρόνια και πώς κι εμείς, αναγκαστικά τώρα, αποσπασματικά πρέπει να αντιμετωπίσουμε τα αρχαία κατάλοιπα που ήρθαν στο φως. Δηλαδή και ο παντοροϊκός και οι πάσσαλοι έχουν κάνει μεγάλη ζημιά. Βεβαίως, όταν μια πόλη κατοικείται συνεχόμενα, υπάρχει πρόβλημα. Δυστυχώς δεν έχουμε σήμερα αυτή τη βίλα, δεν μπορούμε να την αποκαταστήσουμε» δήλωσε η γενική γραμματέας του ΥΓΠΟΑ και πρόεδρος του ΚΑΣ, Μαρία Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη, προσθέτοντας ότι τα ψηφιδωτά δάπεδα θα σηκώνονταν ανεξάρτητα της κατάστασης διατήρησής τους, σύμφωνα με τους όρους συντήρησης.

Επιμέλεια:
Σταυρούλα Μασουρίδη
Αρχαιολόγος